

STANISŁAW STACHOWSKI

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

WYRAZY POLSKIE W *BURATTINO VERIDICO* GIUSEPPE MISELLEGO

Jedno z dzieł bogatej włoskiej literatury podróżniczej XVII w. ma szczególne znaczenie dla Polaków. Jest to *Burattino veridico* Giuseppe Misellego, przewodnik turystyczny po całej ówczesnej Europie. *Burattino veridico* jest, jak pisze sam Autor, w przydługim nieco podtytule

Istruzione generale per chi viaggia con la descrizione dell'Europa, e distinzione de' Regni, Provincie, e Città, e con un'esatta cognitione delle monete più utili, e correnti in detti luoghi; con la notizia d'alcune parole più necessarie in varie parti d'Europa espresse nelle lingue, Italiana, Francese, Spagnuola, Tedesca, Polacca, e Turchesca. Con la Tavola delle Poste nelle vie regolate, che al presente si trovano, Et Indici de' Capitoli, e Titoli.

Dzieło to doczekało się aż trzech wydań (Roma 1634, Venezia 1685 i Bologna 1688). Ma ono podwójne znaczenie dla studiów polonistycznych: 1) Autor odwiedził Polskę aż czternaście razy, wiadomości o Polsce są rozsypane po całym ponad 400-stronicowym dziele, chociaż nie ma w nim opisu konkretnych tras turystycznych w Polsce; 2) Autor w 13. rozdziale swego przewodnika opublikował *Notizia d'alcune parole più necessarie per chi viaggi in varie Lingue d'Europa* (str. 224–244). Jest to słowniczek wielojęzyczny, liczący zaledwie 129 jednostek przekładowych (pojedyncze wyrazy, zestawy dwuwyrazowe, czy nawet krótkie zdania) w przekładzie na język francuski, hiszpański, niemiecki, polski i turecki. Według Autora są to wyrazy najpotrzebniejsze w podróży. O zastosowanej przez siebie ortografii wyrazów obcych (dotyczy to przede wszystkim wyrazów polskich i tureckich) pisze sam Autor następująco: “Le parole son messe nella maniera che più s'adatta all'intelligenza degli Italiani, ed al suono della pronunzia e non secondo le regole dello scrivere” (str. 225).

Wyrazy polskie wydał włoski slawista Arturo Cronia w artykule *Glosse polacche nel “Burattino veridico” di Giuseppe Miselli* w dziele zbiorowym *Italia, Venezia e Polonia tra Umanesimo e Rinascimento* pod redakcją M. Brahmera (Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, str. 130–138). A. Cronia posłużył się drugim wydaniem dzieła G. Misellego z r. 1685. Materiał polski został wydany w formie słowniczka włosko-polskiego, wydobytego z oryginalnego sześćjęzycznego słowniczka G. Misellego. Do słowniczka dodał A. Cronia opis ortografii polskich wyrazów, jaką zapisywał je G. Miselli oraz trochę drobnych uwag o słownictwie. Opublikowanie polskiego materiału leksykalnego zapisanego u G. Misellego i udostępnienie go

badaczom języka polskiego jest niewątpliwą zasługą włoskiego slawisty. Obecnie można prowadzić dalsze badania nad tym słowniczkiem.

Korzystanie z materiału polskiego w wydaniu A. Cronii jest nieco utrudnione przez brak indeksu wyrazów polskich, które są ukryte pod wyrazami włoskimi. Stąd zrodził się pomysł przedstawienia słownictwa polskiego w wersji odwróconej, tzn. w formie słowniczka polsko-włoskiego i częściowego opisanie jego zasobu. Po rozpisaniu całego materiału okazało się, że liczba wyrazów polskich w całym słowniczku wynosi 146; różnica między ilością włoskich wyrazów a polskich wynika z faktu, że przy wyrazie włoskim podane są nieraz dwa odpowiedniki polskie a także z uwzględnienia polskich wyrazów pomocniczych (przyimków, wykrzykników i partykuł).

Wyrazy polskie, które nie występują w formie podstawowej (np. przymiotniki i czasowniki), lub na początku zestawienia (np. *komora, izba*) czy w zdaniu (np. *czy ta dobra droga?*) oznaczone są gwiazdką.

W drugiej części artykułu przedstawiłem kategorie gramatyczne i grupy tematyczne polskiego słownictwa w dziele G. Misellego.

Słowniczek polskich wyrazów

biały: *biale prześcieradła* (biale prescieradla) 'lenzuoli bianchi' (236).

boty (botti) 'stivali' (244).

***chcieć:** *ja cę* (iacze) 'io voglio' (226).

***chleb** (cleb) 'pane' (232).

***cielęcy:** *cielęce mięso* (celenze mienso) 'vitella' (232).

cło (zlo) 'gabella' (228).

***cztery** = sztyry (stiri) 'quattro' (238).

***czterydzieści** = sztyrydzieści (stiridgiesci) 'quaranta' (242).

***cztyrynaście** = sztyrynaście (stirinascie) 'quattordici' (240).

***czwarty:** *obudźcie mię [o] czwartej* (obd usciëmie civarti) 'svegliatemi a quattr'hore' (238).

***czy:** *czy ta dobra droga?* (cita dobra droga?) 'è buona strada questa?' (226).

***dać:** *dajcie mi* (diaciami) 'dammi' (236).

***daleko:** *jak daleko stąd?* (iach da leco stont?) 'quanto c'è di qui ecc.' (226).

***do:** *list do odmienniania pieniędzy* (list do odmiegnagnia piegnendzi) 'polizza do cambio' (228).

dobra noc (dobra noz) 'buona notte' (230).

***dobry:** *czy ta dobra droga?* (cita dobra droga?) 'è buona strada questa?' (226).

***dobry dzień** (dobrogien) 'buon giorno a V. S.' (230).

dobry wieczor (dobri vieccior) 'buona sera' (230).

dom (dom) 'casa' (228).

droga (droga) 'via, o strada' (226); *czy ta dobra droga?* (cita dobra droga?) 'è buona strada questa?' (226).

dwadzieścia (dvaziescia) 'venti' (240).

dwanaście (dvanascie) 'dodici' (240).

dwie (dvie) 'due' (238).

***dzień:** **dobry dzień* (dobrogien) 'buon giorno a V. S.' (230).

dziesięć (giescience) 'dieci' (240).

dziewięć (gievience) 'nove' (240).

***dziewiętnaście** (gieviennascie) 'diciannove' (240).

dziś (gisce) 'oggi' (242).
eh przyjacielu! (eh prijacielu) 'o di casa' (238).
frukty (fructi) 'frutte' (234).
***godzina:** *ktora godzina?* (ctora godgina?) 'che ora è?' (230).
golębięta, pl. (golembienta) 'piccione' (232).
gospodarz (gospodars) 'oste' (228).
***gościniec:** *karczma, gościniec* (carcema, o goscignez) 'osteria' (228).
***gwóźdź, gwoździe** (gnesdz [!], o gvuosge) 'chiodo' (244).
***izba:** *komora, jizba* (comora, o iisba) 'camera' (236); (?) *gizba* (ghisba) 'stufa' (236).
***ja:** *ja cę* (iacze) 'io voglio' (226); *dajcie mi* (diaciemi) 'dammi' (236); **obudź no mię* (odezcnomi [!]) 'svegliarsi' (238); **obudźcie mię [o]* *czwartej* (obd usciemie civarti) 'svegliatemi a quattr'hore' (238).
***jajca:** *świeże jajca* (svege iaiza) 'uova fresca' (234).
jajecznicza (iaieznizza) 'frittata' (234).
***jak:** *jak daleko stąd?* (iach da leco stont?) 'quanto c'è di qui ecc.' (226).
jarząbek, kuropatwa (iarobec, o curopatfa) 'pernice' (234).
jedenaste (iedenascie) 'undici' (240).
jedno (jedno) 'uno' (238).
jeść (iesce) 'mangiare' (232).
jutro rano (iutrorano) 'domattina a buon'ora' (242).
kanczuk (canciuch) 'frusta' (244).
kaplón (caplun) 'cappone' (232).
karczma, gościniec (carcema, o goscignez) 'osteria' (228).
kastrat (castrat) 'castrato' (232).
komora, jizba (comora, o iisba) 'camera' (236).
***koń** = *kojn* (coin) 'cavallo' (242). ***korie:** *pocztarz, korie* (pocstars, o corriere) 'corriere' (226). ***korzenie** (carcegne) 'spezierie' (232).

kościół (cosciol) 'chiesa' (242).
krzesło (creslo) 'seggiola, o sedia' (230).
***ktory:** *ktora godzina?* (ctora godgina?) 'che ora è?' (230).
kura (cura) 'gallina' (232).
kurczę (curce) 'pollastro' (232).
***kuropatwa:** *jarząbek, kuropatwa* (iarobec, o curopatfa) 'pernice' (234).
kuter (cuter) 'bicchiere' (234).
***kwarta:** *kwarta wina* (quarte vina) 'boccal di vino' (234).
list (list) 'lettera' (228); *pakiet z listami* (pachet slistami) 'piego di lettera' (228); *list do odmieniania pieniędzy* (list do odmiegnagnia piegnendzi) 'polizza di cambio' (228).
listownia (listofna) 'spedizione, o dispaccio' (228).
łódź (loci) 'barca' (226).
łóżko (losco) 'letto' (236); *stać z łózka* (stacci slofca [!]) 'leversì da letto' (238).
łyżka (lisca) 'cucchiaino' (230).
masło (maslo) 'butirro' (234).
miasto (miasto) 'città' (228).
mięso (mienso) 'carne' (232); *warzone* (vargione) 'allessò' (232); *pieczone* (piecione) 'arrosto' (232); *cielęce mięso* (celenze mienso) 'vitella' (232).
***mila** = *mnila* (mgnila) 'lega' (226).
most (most) 'ponte' (226).
***msza:** *mszy* **słychać* (msgi slicace) 'sentir messa' (242).
no: **obudź no mię* (odezcnomi) 'svegliarsi' (238).
***noc:** *dobra noc* (dobra noz) 'buona notte' (230).
noż (nosce) 'coltello' (232).
obrus (obrus) 'tovaglia' (230).
***obudzić:** **obudź no mię* (odezcnomi) 'svegliarsi' (238); **obudźcie mię [o]* *czwartej* (obd usciemie civarti) 'svegliatemi a quattr'hore' (238).
ocet (ocet) 'aceto' (236).

***odjachać** (odiacz) 'partire' (242).

***odmienianie:** *list do odmieniania pieniędzy* (list do odmiegnagnia piegnendzi) 'polizza di cambio' (228).

***odmienić:** *pieniędzy odmienić* (piegnendzi odmiegniz) 'cambiar la moneta' (228).

ogień (oghegn) 'fuoco' (236).

oliwa (oliva) 'olio' (234).

opasanie (opasagne) 'cigna' (244).

***ostrog** (stroghi) 'sproni' (244).

ośm (osm) 'otto' (240).

ośmnaście (osmnascie) 'diciotto' (240).

owies (ovies) 'biada' (244).

***pakiet:** *pakiet z listami* (pachet slistami) 'piego di lettera' (228).

perwet: *perwet, sracz* (perwet, o sracce) 'luogo comune' (236).

pić (picce) 'bere' (234).

pieczone [mięso] (piecione) 'arrostato' (232).

pieniędzy, pl. (piegnendzi) 'moneta' (228); *pieniędzy odmienić* (piegnendzi odmiegniz) 'cambiar la moneta' (228); *list do odmieniania pieniędzy* (list do odmiegnagnia piegnendzi) 'polizza di cambio' (228).

pięć (pienci) 'cinque' (238).

***pięćdziesiąt** = piędziesiąt (piengiesont) 'cinquanta' (242).

pięćnaście (piencinascie) 'quindici' (240).

piwo (pivo) 'birra' (234).

***plewy** (pievi) 'peglia' (244).

pocztą (pocsta) 'posta' (226).

***pocztarz** = posztarz (postargh) 'postiglione, o vetturino' (226); *pocztarz, koriere* (pocstars, o corriere) 'corriere' (226).

podarunek (podarunek) 'mancia, o bevandata' (242).

podkowa (podkova) 'ferro da cavallo' (244).

pokojowy (pocoiovi) 'cameriere' (236).

powodnik (povodnic) 'guida' (226).

***pólewka** (fulefca) 'minestra' (232).

przejsć (preisce) 'passare' (226).

***prześcieradło:** *białe prześcieradła* (biale prescieradla) 'lenzuoli bianchi' (236).

***przyjaciół:** *eh przyjaciół* (eh prijaciół) 'o di casa' (238).

***rachunek:** *rachunek uczynić* (rachunek vcigniz) 'fare i conti' (238).

***rano:** *jutro rano* (iutrorano) 'domattina a buon'ora' (242).

ryby (ribi) 'pesce' (234).

rzeka (reca) 'fiume' (226).

sałata (salata) 'insalata' (234).

ser (ser) 'cacio' (234).

serweta (serveta) 'salvietta' (230).

siano (sciano) 'fieno' (244).

siedm (siedm) 'sette' (238).

siedmnaście (siedmnascie) 'diciasette' (240).

siodło (sciodlo) 'sella' (244).

***słychać:** *mszy słychać* (msgi slicace) 'sentir messa' (242).

sol (soli) 'sale' (232).

spać (spaze) 'dormire' (236).

***sracz:** *perwet, sracz* (pervet, o sracce) 'luogo comune' (236).

***stać:** *stać z łóżka* (stacci slofca) 'levarsi da letto' (238).

***stajnia** (stangia) 'stalla' (242).

***stąd:** *jak daleko stąd?* (iach da leco stont?) 'quanto c'è di qui ecc.' (226).

stół (stol) 'tavola da mangiare' (230).

strzemienia, pl. (stremiegna) 'staffa' (244).

sześć (sciesci) 'sei' (238).

sześnaście (sciescinascie) 'sedici' (240).

świeca (iviezca [sic per sviezca, A. C.]) 'lume, o candela' (236).

***świeży:** *świeże jajca* (svege iaiza) 'uova fresca' (234).

talerz (tallers) 'piatto, o tondino' (230).

***ten, ta, to:** *czy ta dobra droga?* (cita dobra droga?) 'è buona strada questa?' (226).

tłomok (tłomoch) 'valigia' (244).
trzy (tri) 'tre' (238).
trzydzieści (tridgiesci) 'trenta' (242).
trzynaćcie (trinascie) 'tredici' (240).
***uczynić**: *rachunek uczynić* (rachunek vcigniz) 'fare i conti' (238).
urynał (urinal) 'orinale' (236).
uzda (usda) 'briglia, o redini' (244).
waga (vaga) 'dogana' (228).
warzone [mięso] (vargione) 'arrosto' (232).
widelce, pl. (videlce) 'forchetta' (230).

***wieczor**: *dobry wieczor* (dobri vieccior) 'buona sera' (230).
wino (vino) 'vino' (234); ***kwarta wina** (quarte vina) 'boccal di vino' (234).
woda (voda) 'acqua' (234).
***z**: *stać z *łożka* (stacci slofca) 'levarsi da letto' (238); *pakiet z listami* (pachet slistami) 'piego di lettera' (228).
***zapłacić** (zaplice zam. *zaplaccie) 'pagare' (242).
zaraz (zaras) 'adesso' (242).

Dla pełniejszego poznania polskiego zasobu leksykalnego, zawartego w słowniczku G. Misellego, można go przedstawić w kategoriach gramatyczno-semantycznych.

1. Największą część wyrazów polskich stanowią, oczywiście, rzeczowniki, które tworzą następujące grupy tematyczne:
 - a) społeczeństwo ludzkie: *gospodarz, kastrat, pokojowy, *pocztarz = posztarz, powodnik, przyjaciel*;
 - b) miejsce przebywania ludzi i zwierząt: *miasto, dom, gościniec, karczma, kościół, stajnia*;
 - c) dom i jego urządzenie: *dom, *izba, stół, obrus, serweta, krzesło, łożko, prześcieradła; komora, perwet, sracz; ogień*;
 - d) obuwie: *boty*;
 - e) pożywienie i napoje: **chleb, jajca, jajecznicza, masło, ser, mięso (cielęce, pieczone, warzone), frukty, sałata; *pólewka, sol; *korzenie, ocet, oliwa; woda, piwo, wino*;
 - f) przedmioty użytkowe: *noż, tyżka, talerz, widelce, kuter; świeca; urynał; tłomok; *gwoźdź = gwoździe, kanczuk*;
 - g) koń (i wszystko, co się z nim wiąże): **koń, podkowa, uzda, siodło, strzemiona, *ostrogi, stajnia; owies, *plewy, siano*;
 - h) ptaki i ryby: *gołębięta, jarząbek, kuropatwa; kura, kurczę, kapłon; ryby*;
 - i) komunikacja (środkie, odległości): *droga, opasanie; rzeka, łódź, most; list, pakiet z listami; poczta; listownia; *mila*;
 - j) stosunki społeczno-handlowe: *podarunek; cło; pieniędzy, list do odmieniania pieniędzy, rachunek; kwarta, waga*;
 - k) religia: *kościół, msza*;
 - l) określenia czasu: *godzina, *dzień, noc, wieczor*.
2. Przymiotniki i imiesłowy przeszłe bierne zaświadczone są zaledwie kilkoma przykładami: *białe* [prześcieradła], *cielęce* [mięso], *dobry* [wieczor], *dobra* [noc, droga], *pieczone* [mięso], *warzone* [mięso], *świeże* [jajca].
3. Przysłowki: *daleko, stąd; jak; dziś, rano, jutro, zaraz*.
4. Zaimki są reprezentowane przez:

- a) zaimek osobowy: *ja (mi, mię)*;
 - b) zaimek wskazujący: *ta* [droga];
 - c) zaimek pytajny: *która* [godzina].
5. Liczebniki są dobrze reprezentowane przez liczebniki główne, natomiast liczebnik porządkowy jest zaświadczony tylko jeden raz.
- a) liczebniki główne: *jedno, dwie, trzy, *cztery, pięć, sześć, siedm, ośm, dziewięć, dziesięć, jedenaście, dwanaście, trzynaście, *cztyrynaście, pięćnaście, sześćnaście, siedmnaście, ośmnaście, *dziewiętnaście, dwadzieścia, trzydzieści, *cztyrydzieści, *pięćdziesiąt*;
 - b) liczebnik porządkowy: **czwarty*.
6. Czasowniki poświadczane są w formie bądź bezokolicznika, bądź osobowej (te oznaczam gwiazdką): *jeść, pić, odmienić, przejść, spać, stać, uczynić; *chcieć, *dać, *obudzić*; następujące czasowniki zapisane są w niedokładnej postaci bezokolicznika: *odjachać, słyszać, zapłacić*.
7. Wyrazy pomocnicze: *czy, no; do, z; eh!*